

*Дика Н.М., к. пед. н., доцент кафедри
української мови та методики навчання
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Лінгводидактичний аспект вивчення української мови є теоретичною основою методики навчання синтаксису в школі, яка допомагає розкрити вихідні положення, дидактичні принципи, необхідні для обґрунтування змісту і структури навчання, шляхів презентації матеріалу, побудови системи вправ, спрямованих на розвиток комунікативних умінь учнів шляхом засвоєння синтаксичних норм та формування навичок правильної побудови і використання як в усному, так і писемному мовленні простих та складних синтаксичних конструкцій.

Реалізація основоположних лінгводидактичних і методичних принципів у вивченні синтаксису необхідна для досягнення загальної мети навчання мови, яка «полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови - її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності... тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції» [1, 3]. Залежно від мети навчання, конкретизованої на синтаксичному матеріалі, організовується зміст і процес навчання синтаксису, формулюються методичні рекомендації щодо ефективної організації системи навчання синтаксису.

Грамматика посідає центральне місце в шкільному курсі мови, її вивчення допомагає учням засвоїти граматичну будову мови, на яку в свою чергу спираються практичні мовні уміння й навички. Грамматична система мови служить основою для розвитку усного і писемного зв'язного мовлення учнів. Усвідомлення граматичних понять, встановлення зв'язків між ними, єдність одиничного і загального, конкретного й абстрактного не тільки формують логічне мислення учнів, а й виховують їхній матеріалістичний світогляд.

З огляду на специфіку вивчення синтаксичного розділу граматики української мови з урахуванням психофізіологічних вікових особливостей учнів восьмих класів основної школи, ми вважаємо за доцільне використовувати в процесі вивчення синтаксису простого речення елементи кооперативного (колективного) навчання, частиною якого є традиційна групова форма навчання. Учням даної вікової категорії властива індивідуалістична акцентуація особистості, однак прагнення побудувати навчальний процес відповідно до цієї вікової особливості і надання переваги індивідуальній формі навчання може призвести до розвитку в учнів егоцентризму, і як наслідок - непридатності до роботи в колективі. Наше дослідження присвячене груповим формам організації методичної роботи, оскільки вони мають низку значних переваг порівняно з іншими організаційними формами: формування вміння співпрацювати, мотивів навчання, розвиток гуманних стосунків між дітьми, вдосконалення навчальної діяльності (планування, рефлексія, контроль, самоконтроль, взаємоконтроль), збільшення обсягу виконаної учнями роботи за той самий проміжок часу, висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь. Водночас варто зазначити, що оптимальним варіантом є поєднання у методичній роботі індивідуальної, групової та фронтальної форм навчання.

У процесі вивчення синтаксису простого речення в загальноосвітній школі потрібно формувати вміння аргументувати думку, порівнювати, виділяти головне, знаходити причинно-наслідкові зв'язки; вибудовуючи організаційні елементи уроку, забезпечити чітке формулювання мети вивчення нового матеріалу, порівняння з нею отриманих результатів, підбиття підсумків вивчення нового матеріалу, організацію самоконтролю, самооцінювання, взаємооцінювання, створення сприятливої емоційної атмосфери. Необхідно віддати перевагу насамперед проблемному підходу до навчання; дослідницьким завданням, завданням, орієнтованим на оперативність, швидкість виконання, що містять елементи змагань.

З метою підготовки учнів до специфіки роботи за кооперативі ти і технологією ми використовуємо такі прості види кооперованого навчання як

«Думай - Працюй у парі - Ділись», «Формулой - Ділись - Слухай - Створюй» Впровадження сфокусованих, короткочасних цільових розмов серед учнів дає можливість створити кооперовані рівні стосунки між учнями. Надалі форми організації поступово ускладнювалися, тобто, кооперативні форми організації роботи вводилися за принципом «від простого — до складного». Більш складний різновид роботи вводився тільки тоді, коли учні повністю засвоїли попередню схему роботи та практично відпрацювали її.

Пропонуємо зразки завдань та вправ (елементи кооперативного навчання).

Зразки завдань та вправ:

1) Яка основна функція вставних слів, словосполучень і речень? (вираження мовцем ставлення до висловленої ним думки). Доведіть це на основі таких речень:

I пара - скоро прийде весна;

II пара - із вирію повернуться птахи;

III пара - на старому ясені поселилася пара лелек;

IV пара — ми будемо друзями

V пара - під крислатим дубом розплющила свої блакитні оченята фіалки

VI пара - брати жили душа в душу

VII пара - на калині витьохкує соловейко

Відповіді організовуються за принципом «Скажи й переключайся».

2) Коментований словниковий диктант. Завдання: визначити групу її значенням вставних слів та словосполучень, їх структуру. Завдання для пар: доповнити диктант власними прикладами (метод «Думай - Працюй у парі Ділись»). *Мабуть, напевно, здавалося б, безперечно, звичайно* (оцінки повідомлюваного слова); *на жаль, на щастя, на біду, на сором, на радість* (почуття; іменник з прийменниками); *з одного боку, головним чином, інакше кажучи* (зв'язок думок, послідовність викладу; словосполучення); *кажуть люди, як говорять, у народі мовлять* (джерело повідомлення; речення).

3) Опрацювати в парі теоретичну частину (мікротему «Групи вставних слів і словосполучень за значенням». Взяти інтерв'ю у свого партнера та визначити, як він засвоїв мікротему.

4) Скласти 4 речення зі вставними словами та словосполученнями (метод «Думай - Працюй у парі - Ділись»):

I пара - впевненість/непевненість у повідомленні;

II пара - почуття;

III пара - оцінка фактів з погляду їх звичайності;

IV пара - зв'язок думок, послідовність викладу;

V пара - спосіб оформлення думок, експресивний характер висловлювання;

VI пара - джерело повідомлення;

VII пара - активізувати увагу слухача, викликати бажану реакцію на повідомлюване;

VIII - ввічливість.

5) Завдання для пар: розробити питання до інших пар та до вчителя з виучуваної теми. Питання озвучується у вигляді інтерв'ю.

б) Складання таблиці (метод «Спільний проект» або «Навчання разом»). Наприклад, тема «Класифікація слів-речень». Клас ділиться на 6 груп, кожна обирає собі колонку, яку буде заповнювати теорією та прикладами та виконує завдання. Оцінюється швидкість та якість виконання. Екземпляр заповненої таблиці отримує кожен учень для подальшої самопідготовки.

1 група — стверджувальні слова-речення

2 група - заперечні

3 група - питальні

4 група - спонукальні

5 група - емоційно-оцінні

6 група - форми етикету

Варіанти: група може обрати собі колір та зафарбувати свою колонку цим кольором. Надалі під час виконання подібних завдань даний колір зберігається за групою. Складання таблиці за такими темами: «Класифікація односкладних

речень», «Головні члени речення», «Другорядні члени речення», «Відокремлені члени речення» тощо.

7) Клас ділиться на 4 групи. Кожній групі дається завдання написати твір на лінгвістичну тему в художньому стилі про відокремлені члени речення - відповідно до назви своєї групи (перша група: «Відокремлені означення», друга — «Відокремлені прикладки», третя — «Відокремлені додатки», четверта - «Відокремлені обставини»). У творах потрібно розкрити значення тих чи інших відокремлених членів речення в усному та писемному мовленні, розповісти про особливості пунктуації при них. Керівники груп зачитують і захищають свої роботи, члени інших груп беруть участь в обговоренні творів, ставлять запитання, роблять зауваження, доповнюють, виправляють помилки. Під час обговорення й аналізу творів учні повторюють теоретичний матеріал про відокремлені члени речення (метод «Навчання разом»).

8) Відредагувати *речення*, виправляючи синтаксичні помилки:

- ✓ неправильна побудова конструкцій з однорідними членами речення,
- ✓ неправильна побудова конструкцій з дієприслівниковим зворотом
- ✓ неправильна побудова конструкцій з дієприкметниковим зворотом;
- ✓ порушення норм узгодження між підметом і присудком;
- ✓ займенникове дублювання підмета;
- ✓ неправильна побудова конструкцій з непрямою мовою;

Даний комплекс завдань можна використовувати на уроках узагальнення і систематизації знань, контролю і корекції, підготовки до контрольної роботи. Поділ може бути здійснений на пари або на групи. Елементи даного завдання можна використовувати безпосередньо в процесі вивчення означених тем.

Варіант завдання (метод «Діалог»): відредагувати текст, виправляючи синтаксичні помилки. Клас ділиться на робочі групи та формується група експертів із сильних учнів. Кожній групі дається листок з текстом для редагування. По завершенні роботи представники кожної із груп звітують про виконану роботу, експерти при наявності варіантів формулюють узагальнення або правильну відповідь на завдання. У зошитах занотовується кінцевий результат.

Література

1. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі навчально-методичний посібник. - Харків, 1996.
2. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі посібник для вчителя, - К.: Радянська школа, 1990. - 136 с.
3. Христіанінова Р.О. Вивчення односкладних речень у шкільному курсі синтаксису // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: Зб. с Вип. II. - Москва-Запоріжжя, 1991. - С. 31.
4. Христіанінова Р.О. Просте речення в шкільному курсі у країна, ми мови: Посібник для вчителя. — К.: Рад. шк., 1991. - 160 с.
5. Христіанінова Р.О.Формування культури мовлення у процесі вивчення синтаксису // Про деякі актуальні питання української мови і методики її викладання в педвузі: Зб. ст. - Бердянськ, 1995. - С. 39-46.
6. Ющук І. До методики синтаксичного аналізу речення // Дивослово. 2003. -№ 10.-С. 33-37.